

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR IV
VOLUME 4

Accepted on December 22th 2015, at the 9th meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Đorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2016

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности,
22. децембра 2015. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Преграја Пићера*

Уредник

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2016

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Planeta print, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2016

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
20. I 2015 – 22. XII 2015.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Драме. 1–5 / Душан Ковачевић</i>	11
<i>Речник њојмова ликовних умејносїи и архїијекїуре. Том 1, А–Ђ</i>	25
<i>Како наїисаїи и објавїиї научно дело / Зоран В. Поїовић</i>	35
<i>Зборник рагова Визанїолошкої инсїиїуїа. Књ. 50, 1–2. Mélanges Ljubomir Maksimović / уредници Бојана Крсмановић, Срђан Пириваїрић</i>	53
<i>Србија и Венеција : (VI–XVI век) / Момчило Сїремић</i>	61
<i>Зборник рагова и сажешака / 4. Конїрес Угружења за аїеросклерозу Србије са инїтернационалним учешћем, Београд, 20–23. новембар 2014. ; [уредници Владимир Кањух, Небојша М. Лалић]</i>	73
<i>Срїски језик на Косову и Меїохији данас : (социолинївистїички и линївокулїуролошки асїекїи) / Миїра Рељић</i>	81
<i>Зборник Инсїиїуїа за срїски језик САНУ. [Књ.] 2, Срїски језик и акїуелна њиїања језичке њолийишке / ѓлавни уредник Среїо Танасић</i>	81
<i>Пеїар С. Јовановић : истїраживач у їеоїрафији – њреїалац у друшїву</i>	103
<i>Генетїички модификовани орїанизми : чињенице и изазови : зборник рагова са научної скуїа одржаної 22–23. окїјобра 2013. їодине / уредник Марко Анђелковић</i>	111

<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен научнику, државнику и председнику Српске краљевске академије Стојану Новаковићу (1842–1915–2015).....</i>	123
<i>Italy's Balkan Strategies (19th–20th Century) / edited by Vojislav G. Pavlović ; editor in chief Dušan T. Bataković</i>	141
<i>Црквена иконостасна Византија од краја иконоборства до смрти цара Василија I / Предраг Комаћина ; уредник Љубомир Максимовић</i>	141
<i>Топонимија Бањске хрисовуље : ка осмишљању старосрпског топонимског речника и бољем познавању ојшћесловенских именованих образаца / Александар Лома.....</i>	153
<i>MIKLOSICHIANA bicentennialia : зборник у част двестоту годишњице рођења Франца Миклошича / уредници Јасмина Грковић-Мејор, Александар Лома.....</i>	153
<i>Мојте старине развоја Србије / уредник Часлав Оцић</i>	169
<i>Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 19, Оцаи – ијеојасник / [председник Уредничког одбора Слана Рискић ; уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]</i>	181
<i>Срби и Први светски рат 1914–1918 : зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13–15. јуна 2014. / уредник Драгољуб Р. Живојиновић.....</i>	193
<i>Законик цара Стефана Душана. Књ. 4, том 1–2 / уредници Косја Чавошки, Ђорђе Бубало</i>	205
<i>Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. Књ. 1–7, св. 1–42 / уредници Васа Чубриловић, Радован Самарџић, Василије Ђ. Кресић</i>	221
<i>Између завичаја и туђине : сусрећи различитих култура у српској књижевности / Светозар Кољевић. – Нови Сад : Академска књижа : Огранак САНУ у Новом Саду, 2015</i>	237
<i>Сто десет година Српског дијалектолошког зборника</i>	245

<i>Др Аћим Медовић : (1815–1893) : живої и дело : зборник радова с научної скуїа поводом 200 година од рођења / уређивачки одбор Радоје Чоловић, Владимир Кањух, Брана Димитријевић, Снежана Вељковић, Јелена Јовановић Симић</i>	<i>261</i>
<i>Ваїикан и Први свеїски рай : 1914–1918. Књ. 1–3 / Драїољуб Р. Живојиновић</i>	<i>277</i>
<i>Линївистїичка славистїика : студије и чланци / Предраї Пиїер</i>	<i>289</i>
<i>Срїски у круїу словенских језика : драматїичка и лексичка поређења / Предраї Пиїер</i>	<i>289</i>
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	<i>303</i>

Ватикан и Први светски рат : 1914–1918. Књ. 1–3 / Драгољуб Р. Живојиновић. – Београд : Хришћанска мисао, 2013

Говорили: академик АНУРС Никола Б. Поповић
проф. др Слободан Г. Марковић
академик Драгољуб Р. Живојиновић

У Београду, уторак 8. децембар 2015. у 13 часова

ЖИВОЈИНОВИЋЕВА ТРИЛОГИЈА

Недавно смо, на овом месту, са дужном пажњом приказали зборник с великог и међународног научног скупа. Тема је била – *Срби и Први светски рат*. Зборник је штампан у две књиге, на српском и на енглеском језику. Главни организатор Скупа и уредник *Зборника* је академик Драгољуб Р. Живојиновић.

Данас, на истом месту, од истог писца, скрећемо интересовање јавности на трокњижје *Ватикан и Први светски рат*. У трилогији под таквим насловом, у три обимне књиге, које су настајале у дугом низу година, од којих је прва најпре објављена у САД, академик Живојиновић, као нико од наших историчара, служећи се прворедним изворима, нашим и нарочито страним, оживљава деловање Свете Столице у Великом рату. У једној од књига, с насловом *Србија на удару* и поднасловом „Стварање југословенске државе“, у предговору, аутор истиче да је Ватикан иступао „у одбрану старог поретка“ и пише:

„Методи којима се Ватикан служио при остваривању својих намера били су стога веома разноврсни и за истраживање и читаоце привлачни. Они се, у суштини, нису битно разликовали од метода које су користиле световне власти“.

О књигама ће говорити члан АНУРС Никола Поповић, проф. др Слободан Г. Марковић и академик Живојиновић.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

Никола Б. Поповић

КРАХ СТАРОГ ПОРЕТКА – ЕВРОПСКИ РАТ

У организовању данашњег догађаја мени је припала част да говорим о 2. тому тротомног дела академика Драгољуба Р. Живојиновића о Ватикану у Првом светском рату. Други том носи наслов *Крах старог поретка*, а у поднаслову стоји: *Европски рат*, сасвим прецизно како су га звали до 1939. године, а сада је то доба (1914–1918) највећег зла, до тада у историји људског рода, помодно звати: Велики рат.

Ратове су водиле државе, народи, а Ватикан није стандардна држава те и није могла учествовати у рату на одговарајући начин. А ипак је на особен начин учествовала. То је тема овог 2. тома. Аутор каже да је ова тема „упркос недостатку извора и оклевању многих да се тим проблемима баве [...] неодољиво привлачила, како читаоца тако и истраживаче“. Саставни део ове теме су и методи деловања папске државе, који су бивали „разноврсни и противречни“, а један посматрач је написао да су „политичке делатности Папства толико разноврсне, лукаве и интелигентне, индиректне и завијене да лако заводе [...] на нетачне закључке“.

Читајући ову књигу нисам приметио да се то десило нашем аутору Д. Живојиновићу, већ напротив, огроман број питања о којима је писао није оставио без одговора, одговора професионалног историчара.

Али шта је Ватикан? Аутор нам саопштава да је то држава на територији од 70,2 хектара са велелепним црквама, музејима, грађевинама импресивног изгледа, административним зградама. Ту нема хотела, ресторана, позоришта, биоскопа, нема ни болнице, ни школе, али има затвор. Пред Први светски рат у Ватикану је живело око хиљаду људи. Папа је по правилу био Италијан, службени језик је латински, а, заправо, у употреби је италијански језик. У рукама папе су атрибути власти: извршне, законодавне, судске. Папа је апсолутиста, никоме није полагао рачуне. Непогрешив је по католичкој догми. Има гарду, нема војску.

Ватикан као центар католичанства (400 милиона верника) представља изузетну политичку и моралну снагу. То се осећало у скоро свим видовима живота у Европи. Најбитнија одредница политике Ватикана у његовој цело-

купној историји јесте – прозелитизам, тј. непрестани рад на превођењу у католичку веру. Папска држава имала је, и има, најраспрострањенију обавештајну мрежу. Сваки жупник је у додиру са народом, верницима, са бискупом до кардинала. Ту вертикалу обавештајног рада допуњавали су дипломатски представници на страни.

Изворна подлога овог дела је импозантна: то је литература настала на италијанском, енглеском, француском, немачком, руском, српском, објављена и необјављена архивска грађа. Огромни, вишегодишњи истраживачки рад омогућио је аутору сагледавање теме у њеној многострукости – онако како је такоа живот – Европски рат – стављајући папску државу пред мноштво истинитих тешкоћа. Нерешивих и поразних по Ватикан, како ова књига каже.

Рат се водио по логици на коју Ватикан није могао да утиче, а сматрао је да мора да се чује и његов глас. Ако је Ватикан требало да ради у корист својих верника – католика, како је то могао да чини ако су католичке земље биле у међусобном рату. Тој немилостивој стварности нико није мога да нађе лек.

Композицију књиге издиктирала је тема, онако како се она (тема) аутору указала, сагласно изворима. Књига има 15 глава, а свака глава је подељена на више одељака. Укупно има 94 одељка. Црвена нит која се протеже дуж целе књиге може се приказати у неколико речи: разоткривање, опис интереса папске државе у конкретној епизоди и папска делатност из дана у дан.

По природи теме и радњи ова књига припада дипломатској историји; папи, његовим сарадницима, посланицима, нунцијима, специјалним и тајним и јавним емисарима једино је остајао дипломатски рад. Тај рад аутор је детаљно реконструисао и указао на њихове успехе и неуспехе.

У Јулској кризи 1914. године Ватикан је био на страни Аустроугарске. Одобравао је ултиматум. Гроф Мориц Палфи, отправник послова аустроугарске амбасаде у Ватикану јавио је: „Папа и Курија видели су у Србији разорну болест која је могла временом да продре до основног нерва Монархије и да је уништи“. У наставку вели: „Уништити ову тврђаву значило би за цркву губитак најснажнијег заштитника и пораз најмоћнијег борца у судару са православљем“. Надаље, аутор нам саопштава да је за папу Пија X (умро 20. 8. 1914) рат против Србије био праведан.

Борба за нове савезнике – неутралне земље – била је велика, животна брига зараћених држава, а потом незаобилазна тема науке. Д. Живојиновић детаљно описује време неутралности Италије, њене преговоре са Централним силама и Антантом и укљученост Ватикана. Нунције Скапинели по овлашћењу папе Бенедикта XV, 15. јануара 1915. године казао је цару Францу Јозефу да је Ватикан изузетно заинтересован за очување Двојне Монархије.

Нови папа покушао је да обезбеди помоћ САД у корист Италије. Међутим, у Вашингтону су закључили „да Ватикан неће учинити било шта што би могло да допринесе поразу Немачке и Аустрије“.

Лондонски уговор (26. 4. 1915) могао је да годи папи, јер боље је да је на источном Јадрану Италија, него српски краљ – фаворит руског цара. (То осећање лежало је у дубини Западне Европе у време тришћанске кризе, када су зазирали од Тита, као Стаљинове продужене руке).

Трећа глава ове књиге посвећена је папиној акцији (1914–1917) за мир. Аутор наводи да је папа у више наврата изјављивао да је „овај рат представља самоубиство за Европу“, а да је он као Христов намесник на земљи дужан да у свакој прилици делује и подстиче зараћене земље на мир. Но с друге стране, у Антанти су знали да је папа (лето 1916) говорио са много непријатељства против ње. Живојиновић је подвргао детаљној анализи папине покушаје да обезбеди подршку САД, затим Вилсонову мировну политику, да би закључио да никоме није одговарало да папа учествује у преговорима о миру.

Но, папа није одустајао, те аутор ову тему прати кроз VI и VII главу (стр. 161–249). Исход је у сазнању „да су се посреднички напори Ватикана у лето и јесен 1917. године завршили потпуним неуспехом, јер су били неприхватљиви за оба блока, који су своје циљеве желели да остваре на бојном пољу, а не посредством мировних нота и конференција“.

Глава X посвећена је односима Ватикана и царске Русије 1914–1917. године. Аутор наводи да је у папској држави трајао „страх од панславизма и православља“, те „да је главни циљ политике Ватикана, у току већег дела рата, био уклањање Русије и њеног утицаја са Балкана и Блиског Истока“. То, међутим, није био једини циљ ватиканске политике према Русији. Аутор је с разлогом пратио спорове на релацији Ватикан–Русија, те наводи да су католички агенти вршили отворену агитацију са циљем да умање углед Русије у савезничким земљама.

Степен острашћености папске државе према Русији, како је рат одмицао, само је растао, што се јасно видело када се папа осмелио да и Великој Британији пребацује наклоност према Русији. Живојиновић каже да су „најоштрије речи осуде“ биле изречене на рачун Британије. Буквално, од стране папе, била је оптужена да је помагала Русији да под своју власт стави читаву Пољску, Курдистан, Буковину, Галицију, Јерменију и Дарданеле. Ове предрадње, упозоравано је, „довешће Козаке скоро пред врата Беча и Берлина, и са проширеном Србијом, под њеном доминацијом, оствариће се хегемонија Русије над читавом Европом“. За папу, наводи аутор, Русији није место у Европи, њен продор на Запад није у складу са европском цивилизацијом те полазећи од тога кривио је западне силе „за садашње и будуће политичке, верске и социјалне проблеме католичке цркве“.

Пад царизма у Русији обрадовао је Ватикан и отворио огромно пространство за његов прозелитистички рад. Доказ: својим декретом 1. маја 1917. папа је основао посебну Конгрегацију за источне цркве, а затим 15. октобра 1917. основан је Оријентални институт, који ће, каже аутор, постати центар за антисовјетску делатност Ватикана.

Војни продор Немачке у Русију папа је одобравао, као и изоловање Совјетске Русије. Лењина идеја светске револуције и перманентна револуција Лава Троцког у корену су биле супротне папској држави и Римокатоличкој цркви. Бриљантна анализа наведених супротности омогућила је аутору да закључи да непријатељство према царској Русији није било ништа мање од непријатељства према Совјетској Русији.

Генерално посматрано, поставља се неминовно питање колико је била успешна политика и пракса папске државе. Кроз текст целе књиге Живојиновић је указивао и на успехе и на промашаје, али је на крају књиге сублимирајући целокупну материју сачинио биланс од 12 ставки. Једанаест ставки књижи као неуспехе, а само један (хуманитарни рад) као успех. Дозволите да наведем следеће:

1. Папа није био у стању да обезбеди подршку за предлоге о окончању рата путем преговора;
2. Улазак Италије у рат на страни Антанте;
3. Није успео да спречи материјалну и финансијску помоћ САД Антанти;
4. Улазак САД у рат;
5. Предлози о претварању Аустроугарске у федеративну државу;
6. Све време рата био против Србије – није могао да спречи југословенско уједињење.

Ова књига јесте писана руком српског историчара, али национална припадност аутора уопште није утицала на примењени методолошки поступак, обликовање књиге у целини и њен научни резултат. Стога брижни читаоци неће моћи наћи необјективне, пристрасне интерпретације и оцене било ког сегмента политике Ватикана у Првом светском рату.

Ова студија, тј. ово тротомно дело бави се светском, европском темом, досегло је завидан ниво, а поделиће судбину српских, врхунских књижевних дела, која су написана на језику малобројног народа.

СЛОБОДАН Г. МАРКОВИЋ

ВАТИКАНСКО ТРОКЊИЖЈЕ АКАДЕМИКА ЖИВОЈИНОВИЋА

Припала ми је посебна част да данас кажем неколико речи о трећем издању књиге *Ватикан, Србија и стварање југословенске државе* академика Драгољуба Р. Живојиновића. Књигу је аутор завршио почетком 1977. године. Првобитно ју је издао београдски Нолит 1980, друго издање објавио је Службени лист СРЈ 1995. Пред нама је сада ова књига као трећи део „ватиканске трилогије“ аутора, како сам био слободан да је назовем, под насловом *Ватикан и Први свештски рај, 1914–1918*. Ово трокњиже објавио је издавач

„Хришћанска мисао“ из Београда 2013, под нешто измењеним насловом: *Србија на удару. Сиварање југословенске државе*. У сложеним условима у којима данас делују издавачке куће у Србији, уредник „Хришћанске мисли“ јереј др Милорад Средојевић учинио је мали издавачки подвиг објављивањем ове трилогије, на чему му дугујемо посебну захвалност.

У укупном опусу академика Драгољуба Р. Живојиновића, политика Ватикана у раздобљу 1912–1958. представља једну од четири целине. Остале три су српско(југословенско)-амерички односи, српско(југословенско)-британски односи и биографија Краља Петра I Ослободиоца, у три тома.

Тема улоге Свете Столице у Првом светском рату присутна је и у ауторовим издањима на енглеском језику. Он је први професор новије историје на Београдском универзитету чија су дела објављена на енглеском у САД, и то две књиге: *Америка, Италија и рођење Југославије, 1917–1919 (America, Italy and the Birth of Yugoslavia)* објављена 1972, и *Сједињене Државе и политика Ватикана од 1914. до 1918 (The United States and the Vatican Policies)* која је издата 1978. Потоња књига је прва књига у трокњижју о Ватикану о коме данас говоримо. Обе књиге објављене су у угледној америчкој едицији „Источноевропске монографије“ (East European Monographs). У оквиру ове едиције дела су објавили и други научници из Србије и са простора бивше Југославије, али је проф. Живојиновић имао посебну почаст да у њој објави два своја дела.

У књизи *Ватикан, Србија и сиварање југословенске државе* аутор хронолошки полази од настојања Краљевине Србије да склопи конкордат с Ватиканом. Од стицања независности 1878. Србија је ушла у мукотрпан поступак ослобађања од разних обавеза које је у претходним вековима, у погледу трговине и других повластица, Османско царство даровало појединим западним државама. Једна од таквих повластица дата је Аустријском царству Карловачким миром из 1699. Тада је Аустрија постала заштитница католичких хришћана у Османском царству. По аутоматизму ово право пренето је и на заштиту католика у Кнежевини и Краљевини Србији. Склапањем конкордата Србија би непосредно решила ово питање, а нестала би и почасна права помињања аустријског цара у свим католичким црквама у Србији. Број католика био је 1910. године, у тадашњој Краљевини Србији, око 10.000. Припајањем јужних области 1913. Србија је добила још око 19.000 католика, али и тада њихов укупан број није прелазео 0,7% становништва. За Краљевину Србију конкордат је био још један корак у учвршћивању независности, али је окретањем интелектуалних и политичких елита Србије југословенској политици постао и потенцијално средство овакве политике. Преко конкордата ваљало је показати Хрватима и Словенцима да је Србија верски толерантна земља и тиме ојачати њену улогу Пијемонта Југословена.

Србија је била спремна да у повластицама оде, у више аспеката, даље од конкордата Свете Столице и Црне Горе и није ни консултовала Српску

цркву о његовој садржини. С друге стране, Светој столици је одговарао повољан конкордат јер за време понтификата Пија X, који је ступио на папски трон 1903, није склопљен ниједан други. Ватикан је био под притиском Беча да не склопи конкордат с Београдом јер би тиме Аустроугарска изгубила почасна права. На крају су српски посланик у Паризу Миленко Веснић и државни секретар Свете Столице Мери дел Вал склопили конкордат неколико дана пред Сарајевски атентат 24. јуна 1914, али је атентат на надвојводу Фрању Фердинанда изазвао запрепашћење у Курији која је за њега сматрала одговорним и званичан Београд.

Овим конкордатом Света Столица ставила је сопствене интересе изнад интереса Беча, иако је она у то време била непоколебљиви подржавалац Аустроугарске и њеног цара Фрање Јосифа као најкатоличкијег величанства и последњег бастиона католичке вере. Како истиче аутор: „У Курији су често истицали чињеницу и у њу непоколебљиво веровали, да Монархија, упркос свему, представља последњу велику католичку државу у Европи. Њој је била намењена посебна улога – одбрана католичанства на истоку Европе и на Балкану. Страх од православне Русије у којој је Курија видела највећег непријатеља својих верских стремљења и политичких планова учврстио је савез између ње и Монархије и учинио га нераскидивим. С обзиром на то да је Србија у Ватикану сматрана штићеницом Русије у политичком и верском погледу [...] било је природно што је Ватикан сматрао њу одговорном за убиство престолонаследника у Сарајеву.“

Папа Пије X није спадао у способне дипломате и искрено је признао: „Збивања на Балкану представљају почетак великог сукоба, који сам немоћан да избегнем и коме нећу моћи да се супротставим.“ Аутор не сматра, попут појединих западноевропских историчара, да је Курија предузела кораке да спречи избијање рата, већ закључује да избијање европског рата „није за Ватикан и католички свет било изненађење“. Будући да је у сукобу са Србијом Ватикан отворено показао да је на страни Монархије католичка хијерархија, укључујући и ону у југословенским земљама, недвосмислено је прихватила политику Беча.

По смрти Пија X на трон Св. Петра дошао је, почетком септембра 1914, папа Бенедикт XV. Тада се поставило питање ратификације конкордата јер је тада Србија била у беспопштеном рату с Аустроугарском. Народна скупштина Краљевине Србије претходно је 21. августа 1914. једногласно прихватила склапање конкордата, и то после говора двојице православних свештеника у његову корист. Пошто је Ватикан морао да се држи привидне неутралности, јер су католици чинили већину и у појединим чланицама и савезницама Антанте као што су Француска и Белгија, на крају је Света Столица, под притиском Британије, пристала да ратификује конкордат, па је измена ратификација извршена 20. марта 1915.

Све ово Српска влада је обавила без икакве консултације са Српском црквом што је довело до сукоба министра просвете с архиепископом београдским Димитријем. У овом се сукобу министар просвете Љубомир Давидовић држао као да је Црква одељење Министарства просвете и на крају је Црква била та која је ућутала и попустила. Ватикан је прихватио конкордат, али не и именовање српског посланика при Светој Столици. Тиме је Курија одбила да успостави редовне дипломатске односе са Србијом. Уместо тога, Михаило Гавриловић је од јула 1915. боравио у Риму као повереник српске владе за спровођење конкордата, а од јесени 1917. на тој дужности га је заменио др Лујо Бакотић. Премда Курија није желела да успостави редовне дипломатске односе, помогла је у више наврата у ублажавању страшних услова у Србији, а интервенисала је више пута и код хабзбуршког цара Карла да се помилују осуђени на смрт у бањалучком процесу, уверена да овај процес само наноси штету Аустроугарској.

У погледу опредељења српске владе, израженог још у Нишкој декларацији, да је ратни циљ Србије уједињење Југословена, проф. Живојиновић је међу првима скренуо пажњу да су током 1915. све силе Антанте биле противне овим плановима. Русија се њима, такође, противила, али је постепено мењала став и током 1916. Прихватила је уједињење и верску толеранцију, а доласком владе Керенског и верску равноправност. Француска је имала много више проблема да прихвати уједињење католика и православаца у нову државу, а њени интелектуални кругови веома дуго су били резервисани према овој замисли. Аутор сматра да спора еволуција Енглеске, која није била оптерећена верским питањем, треба да се припише деловању Супила и Југословенског одбора који су појачали неповерење према српском православљу на Западу.

Да је политика Ватикана према Србији у најмању руку уздржана потврдило се када је папа Бенедикт XV објавио своју мировну ноту 1. августа 1917. Њом је желео да подстакне велике силе на склапање мира. У тачки пет ове ноте наводи се да је „требало испитати друга територијална и политичка питања, пре свега Јерменије, балканских држава и области које чине део бивше Краљевине Пољске“. Другим речима, ниједна балканска држава није поименично наведена у мировној ноти. Премијер Пашић настојао је да преко САД обесмисли ноту, али прави став Ватикана према Србији и другим балканским некаатоличким државама изгледа да је схватио само српски представник при Светој Столици Михаило Гавриловић: „За Ватикан Србија, Црна Гора, Русија, Румунија, Бугарска и Турска су државе друге и треће категорије, шизматичке или неверне, са slabим или никаквим контактом са њим, без моралног или материјалног утицаја на њега.“

Аутор прати понашање и изјаве католичке хијерархије у југословенским земљама Хабзбуршког царства од 1914. до 1918. и уочава важне нијансе већ

у време Сарајевског атентата, када нису сви католички листови који су објављивани на хрватском и словеначком кренули у кампању против Срба и Краљевине Србије, иако већина јесте. Католичко свештенство у Босни било је од почетка рата подељено на умерене фрањевце и на језуите, које је предводио надбискуп врхбосански др Јосип Штадлер. Он је био изразити експонент бечке политике у Босни и противник Краљевине Србије и Срба. До краја рата ставови већине католичких бискупа су еволуирали, те су они у одлучујућим недељама крајем 1918. стали уз нову државу и пригрлили уједињење Срба, Хрвата и Словенаца.

Проф. Живојиновић примећује да је нестанком Аустроугарске главни савезник Ватикана на Јадрану постала Италија. Полазећи од тајно склопљеног Лондонског пакта из априла 1915, Краљевина Италија је, уз претежну сагласност Велике Британије и Француске, али и противљење САД, окупирала делове Источног Јадрана. Ове области нашле су се под италијанском окупацијом у новембру 1918, а делови залеђа у децембру 1918. У њима су италијанске окупационе власти наишле на неочекивано снажан отпор словеначког и хрватског свештенства. Зато аутор примећује: „То наводи на закључак да су Ватикан и његова политика у сукобу с католичким клером и народом доживели политички и морални пораз дотад неслућених размера.“

Ова књига може се читати на више начина, управо зато јер обилује изворним подацима. За оне који имају унапред формиране предрасуде према Ватикану поједини наводи би могли да их још више у томе ојачају, али за оне пажљиве читаоце који су у стању да прихвате вишеслојност сваког историјског процеса ова књига представља прави избор. Скоро четири десетлећа по њеном писању ово дело проф. Живојиновића пред савременог читаоца поставља једнаком свежином више питања, а нека од тих питања су можда и навела тадашње уреднике у Нолиту да одложе штампање дела за три године.

Прво: да ли су француска, италијанска, руска и ватиканска дипломатија биле лоше обавештене и зловољне према Србији, или су биле у праву када су сматрале да су разлике између православаца и римокатолика исувише велике да би формирали заједничку државу?

Друго: да ли је аутономна Хрватска у оквиру неке од католичких земаља, за шта су се залагале земље Антанте, а у светлости каснијих сталних сукоба Краљевине Југославије с Краљевином Италијом, била боље решење и за Србију и за Хрватску?

Треће: да ли је одушевљење српском војском, широко присутно од грађана до врхова католичке хијерархије у Словенији, Хрватској и Далмацији, било само резултат страха од Италије, односно италофобије за коју су италијански званичници оптуживали хрватске и словеначке политичке и верске прваке?

Поред анализе односа Ватикана и Србије, што је у средишту пажње трећег тома, аутор је до те мере ушао у лавиринте ватиканске дипломатије

да је у другом тому насловљеном *Крах старој њорейка. Евројски рај* ушао у појединости односа Ватикана са САД, Италијом, Британијом, Немачком, Аустро-Угарском, Белгијом и царском и совјетском Русијом, док је први том посвећен односима Свете Столице и Сједињених Америчких Држава током Великог рата.

Да би овакве студије биле написане, било је потребно сакупити грађу из преко 20 архива, не рачунајући приватне збирке. Ови архиви се данас налазе у шест различитих земаља (САД, Британија, Италија, Србија, Хрватска и Словенија). Консултовани су британски архиви (Уред јавних исправа – PRO, Бивербрукска библиотека и хартије Р. В. Ситона-Вотсона у Институту за словенске и источноевропске студије), више америчких архива (Национални архив, Рукописно одељење Конгресне библиотеке, Јавна библиотека у Њујорку и Библиотека Хотон на Универзитету Харвард), као и Централни државни архив и Архив МИП-а у Риму. Употребљена је опсежна грађа сачувана у Хисторијском архиву у Задру (сада Државни архив у Задру), а уз то и фондови архива у Београду и Загребу. Уз све ово проф. Живојиновић искористио је грађу бројних приватних збирки. У дугогодишњем раду на овој трилогији подржали су га, међу осталима, најугледнији светски универзитет – Харвардски универзитет, Универзитет у Београду и Британски савет.

Један извор до којег је дошао представља право историографско откриће, готово сензацију. Бенцамин Браун са Универзитета у Канзасу скренуо је пажњу проф. Живојиновићу на документе барона Сиднија Сонино, министра иностраних дела Краљевине Италије од 1914. до 1919. Они се налазе у приватној збирци у Монтеспертолију у Тоскани, у Кастелу Сонино. У њима је проф. Живојиновић пронашао ватиканску поверљиву преписку коју је успела да ухвати и дешифрује италијанска војна обавештајна служба током Великог рата. Захваљујући његовим књигама објављеним на енглеском део ове преписке постао је доступан свим читаоцима на Западу, а ова околност није добро прихваћена у многим круговима при Светој Столици или блиским њој.

И низ других изузетних архивских збирки проф. Живојиновић је први, а често и једини, консултовао у српској историографији. Међу важним документима у која је први имао увид међу домаћим историчарима, вреди поменути хартије Лојда Џорџа. Сарађујући с најугледнијим британским историчарем међународних односа позне модерне у претходном веку, оксфордским професором Еј-Џеј-Пи Тејлором (А. Ј. Р. Taylor), проф. Живојиновић је добио приступ документима Дејвида Лојда Џорџа, похрањеним у библиотеци медијског магната лорда Бивербрука (Beaverbrook) којом је Тејлор једно време руководио.

Пред нама је зато трилогија – ватиканско трокњижје проф. Живојиновића – која пружа изузетан допринос међународном контексту Првог светског рата и улози дипломатије Ватикана у њему. На неколиким њеним странама,

доступним у издању на енглеском, поједини ватикански документи објављени су по први пут у светској историографији. Оно је на трагу најбољих страница историје спољних послова британске и америчке историографије, које су обе веома утицале на дело академика Живојиновића. У исто време, реч је о опусу писаном у најбољем стилу критичке историографије у Србији.

Зато је објављивање ватиканске трилогије Драгољуба Р. Живојиновића на једном месту хвале вредан подухват издавача „Хришћанске мисли“. Ова трилогија је сведочанство о личним великим историографским думетима аутора, али она је исто тако потврда европских думета српске историографије на плану историје међународних односа.

